

В. П. Феннич
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Закарпатського державного університету
(м. Ужгород)

УДК 347.94

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСОБИ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ РОЗГЛЯДІ СПРАВ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Аналізується з теоретичних та практичних позицій система засобів доказування, що використовується при розгляді справ окремого провадження. Враховуючи нечіткість формулювання законодавцем видів засобів доказування, що можуть бути використані в процесі розгляду справ окремого провадження автором пропонується зробити їх чіткий перелік у чинному ЦПК України.

Анализируется с теоретических и практических позиций система средств доказывания, которые используются при рассмотрении дел особого производства. Учитывая нечеткость формулировки законодателем видов средств доказывания, которые могут быть использованы в процессе рассмотрения дел особого производства автором предлагается сделать их четкий перечень в действующем ГПК Украины.

This article is devoted to the theoretical and practical position of the procedural means of proof in trial separate proceedings cases system. Because of its unclear legal definition the author proposes to make its numeration in the Civil Procedure Code of Ukraine.

Ключові слова: окреме провадження, засоби доказування, вдосконалення, законодавство.

Як при розгляді справ позовного провадження, так і під час вирішення справ окремого і наказного провадження, з метою винесення законного та обґрунтованого рішення по справі здійснюється діяльність по встановленню обставин розглядуваної справи, тобто відбувається доказування, на підставі якого проводиться правова кваліфікація розглядуваних судом правовідносин і вирішення юридичної ситуації. Але процес доказування у цивільних справах не є єдиним. Він залежить від тих завдань, які стоять перед судом в процесі розгляду тієї чи іншої категорії справи. Якщо ж говорити про особливість доказування (в тому числі й особливість використання процесуальних засобів доказування) у справах окремого провадження, то вона безпосередньо впливає із взаємозв'язку між собою позовного та окремого провадження.

Питаннями доказування при розгляді справ окремого провадження займалися такі вітчизняні вчені, як: Ю. В. Білоусов, Я. П. Зейкан, Л. Є. Гузь, В. В. Комаров, Д. Д. Луспенник, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, М. Й. Штефан, С. В. Щербак та ін. Вказані вчені аналізували різноманітні питання процесу доказування під час розгляду та вирішення справ окремого провадження, хоча спеціального дослідження використання засобів доказування у вказаних категоріях цивільних справ не проводилося.

Метою даної статті є визначення системи процесуальних засобів, що можуть бути використані під час встановлення обставин (юридичних фактів) при розгляді справ окремого провадження.

Згідно з традиційною думкою, яка склалася у доктрині цивільного процесуального

права, позовне та окреме провадження виступають як окремих вид цивільного судочинства [1, с. 26–29; 2, с. 93; 3, с. 10; 4, с. 87; 5, с. 278; 6, с. 309], у межах якого закріплений цивільним процесуальним законодавством особливий порядок розгляду судом певної категорії цивільних справ. Вказані погляди знайшли своє підтвердження у ЦПК України, де зазначається, що суди розглядають справи у порядку позовного, наказного та окремого провадження (ч. 3 ст. 15).

Якщо аналізувати норми ЦПК України, то можна побачити, що переважна маса правових норм та інститутів у ньому сформовані для розгляду саме справ позовного провадження. Навіть правила розгляду та вирішення цивільних справ, у тому числі й ті правила, що регламентують доказову діяльність направлені на розгляд спірних, тобто позовних справ. А тому можна стверджувати, що позовне провадження виступає головним видом цивільного судочинства, і для розуміння особливості доказової діяльності при розгляді справ окремого провадження це має дуже важливе значення.

Вчені неодноразово зазначали, що окреме провадження, будучи самостійним видом цивільного судочинства, разом із тим підпорядковано загальним правилам розгляду цивільних справ [7, с. 364]. Оскільки позовне провадження виступає головним видом цивільного судочинства, то вказані правила передбачені для розгляду саме цієї категорії цивільних справ. Але разом із тим, вони також поширюють свою дію на справи окремого провадження із тими винятками, що прямо передбачені в процесуальному законі і, таким чином, формують спеціальний порядок розгляду справ окремого провадження. Тому можна сказати, що позовне та окреме провадження співвідносяться між собою як загальне та спеціальне.

Вище зазначене прямо підтверджується положеннями ЦПК України. Зокрема, ч. 3 ст. 235 даного Кодексу передбачає, що справи окремого провадження розглядаються судом із додержанням загальних правил, за винятком тих особливостей, що передбачені у розділі, який регулює порядок вирішення справ окремого провадження. Крім того, якщо виникає спір про право під час вирішення справи у порядку окремого провадження, то суд залишає заяву без розгляду і пояснює особам, що вони можуть подати позов на загальних засадах (ч. 5 ст. 235 ЦПК України). Таким чином, загальні засади це і є правила розгляду справ позовного провадження, які поширюють свою дію на розгляд справ окремого провадження [8, с. 200] з певними винятками, що встановлені ЦПК України. Саме протиставлення у процесуальному законодавстві справ позовного та окремого провадження лягло у теоретичну основу дослідження їх сутності [9, с. 228].

Отже, виходячи з вище наведеного, розгляд справ окремого провадження підпорядковується дії загальних та спеціальних положень доказування справ позовного характеру із тими винятками, що прямо передбачені у ЦПК України для розгляду даної категорії цивільних справ. Ось чому для розуміння особливості доказування у справах окремого провадження варто визначити, які норми, що регламентують доказування у справах позовного характеру будуть діяти при розгляді першої категорії справ, а потім, відштовхуючись від цього, виділити специфіку доказування під час вирішення і розгляду справ окремого провадження.

Як при розгляді справ позовного характеру, так і при розгляді справ окремого провадження використовуються судом для встановлення обставин справи докази. Їх юридична природа у даних видах судочинства абсолютно не відрізняється, ось чому ЦПК України дає єдине визначення того, що таке судові докази: будь-які фактичні дані (тобто інформація про факти), на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи (ч. 1 ст. 57).

Але якщо природа судових доказів розглядається як єдина для всіх видів цивільного судочинства, то їх використання за процесуальною формою (засобами доказування) при розгляді справ позовного чи окремого провадження не на стільки єдино як може здатися на перший погляд.

Засоби доказування тісно пов'язані з фактичними даними. Саме вони виступають джерелом отримання відомостей про факти, які необхідно встановити по справі. Але

між фактичними даними та засобами доказування є різниця: фактичні дані є змістом судових доказів, а засоби доказування — їх процесуальною формою [10, с. 276]. Нерозривний зв'язок між змістом та формою доказів означає, що в будь-якому засобі доказування повинні міститися фактичні дані, а з іншої сторони, фактичні дані можуть бути встановлені судом тільки за допомогою засобів доказування, які передбачені в законі. Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 57 ЦПК України при розгляді справ позовного характеру їх обставини можуть встановлюватися за допомогою таких засобів доказування як пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників, що допитані в якості свідків, показів свідків, письмових і речових доказів та висновків експертів. Положення вказаної статті носить виключний характер і розширеному тлумаченні не підлягає [11, с. 111].

При розгляді справ наказного провадження обставини справи підтверджуються виключно на підставі письмових доказів (ст.ст. 96, 100 ЦПК України). Інакші засоби доказування, враховуючи порядок розгляду даних категорій цивільних справ використати не можливо.

Якщо ж мова йде про окреме провадження, то, виходячи із ч. 3 ст. 235 ЦПК України, засобами доказування у даній категорії справ будуть покази свідків, письмові та речові докази, а також висновки експертів. Щодо пояснень сторін, третіх осіб та їх представників в якості засобу доказування, то слід вказати, що таких суб'єктів як сторони та треті особи в окремому провадженні як безспірному виді судочинства не має.

Справи окремого провадження порушуються заявниками і можуть стосуватися заінтересованих осіб (наприклад, подання заяви про встановлення факту родинних відносин для реалізації права на спадщину за участі тих спадкоємців, які від спадщини відмовилися). Заявник та заінтересована особа у правовому становищі прирівнюються до сторін позовного провадження з усіма правовими наслідками, що звідси випливають. Зокрема, ч. 5 ст. 31 ЦПК України чітко зазначає, що заявник та заінтересовані особи у справах окремого провадження, мають права і обов'язки сторін. Таким чином, на пояснення заявників та заінтересованих осіб дане в окремому провадженні поширюють свою дію положення ч. 2 ст. 57, ст. 62 і ст. 184 ЦПК України. І щоб розвіяти всі сумніви щодо юридичної природи пояснень заявників та заінтересованих осіб, згадаємо, що ст. 176 ЦПК України, якою відкривається дослідження доказів по цивільній справі називається "Пояснення осіб, які беруть участь у справі", а заявники та заінтересовані особи саме до цієї групи осіб і належать (ч. 2 ст. 26 ЦПК України).

Вітчизняні вчені вже вказували на необхідності редакційного узгодження положень ст.ст. 57, 62 і 184 з положеннями ст. 176 ЦПК України стосовно невідповідності кола суб'єктів, які дають пояснення, що має силу доказу, оскільки у ст.ст. 57, 62 184 згадка йде тільки про трьох суб'єктів з групи осіб, що беруть участь в розгляді справи (сторони, треті особи, їх представники), а зміст ст. 176 поширює свою дію на всю групу вказаних осіб. Зокрема, при коментуванні вищезгаданих статей ЦПК України С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, С. В. Щербак зазначають, що "законодавцві потрібно було б зазначити ..., що до засобів доказування належать пояснення сторін, третіх осіб, заявників, заінтересованих осіб (окреме провадження), їхніх представників, наданих ними при вільних поясненнях згідно зі ст. 176 ЦПК, а також показання сторін, третіх осіб, заявника, заінтересованих осіб, їхніх представників, допитаних як свідків у порядку ст. 184 ЦПК" [12, с. 280–281].

Не слід забувати, що як і для справ позовного провадження, так і для справ окремого провадження пояснення сторін та третіх осіб, а відтак і заявників та заінтересованих осіб, а також їхніх представників буде мати силу доказу тільки у тому разі, якщо вони, по-перше, свідчать про обставини справи, що стали їм відомі особисто, а, по-друге — дали згоду допитати себе як свідки (ст. 184 ЦПК України). Останнє нововведення поділило представників вітчизняної науки на два протилежні табори, де одні засуджують вказану позицію законодавця [13, с. 78; 12, с. 280], а інші навпаки — її схвалюють, хоча і вказують на необхідність доопрацювання цієї новели [11, с. 279; 14, с. 278]. На нашу думку, обмеження пояснень сторін, третіх осіб, заявників, заінтересованих осіб і їхніх представників лише тими фактами, які вони особисто сприймали та тим, що вони мають

бути дані під загрозою кримінального покарання за завідомо неправдиві свідчення є позитивним кроком, оскільки передбачена новела переслідує мету отримання достовірних відомостей без зловживання вказаними суб'єктами своїми процесуальними правами.

Отже, виходячи з вище наведеного, доказова база, точніше коло засобів доказування, що характерні для справ позовного провадження у повній мірі без обмежень використовуються й під час розгляду та вирішення справ окремого провадження. Все вище зазначене також підтверджується матеріалами судової практики. Зокрема, при розгляді заяви про встановлення факту родинних відносин доньки та батька у мотивуючій частині суддя вказує перелік засобів доказування, що були ним досліджені — "... пояснення заявниці ОСОБА 1, заінтересованої особи ОСОБА 3, допитавши свідків, дослідивши письмові докази ...", а потім вказує, які обставини справи зазначеними поясненнями були встановлені — "З матеріалів справи та пояснень заінтересованої особи ОСОБА 5, свідків ОСОБА 8 та ОСОБА 7 вбачається, що заявниця ОСОБА 1 є дочкою ОСОБА 4, який помер ІНФОРМАЦІЯ 1 року" [15].

Узагальнюючи вищенаведений матеріал, можна зробити висновок, що коло процесуальних засобів доказування, які використовуються при розгляді справ позовного, окремого та наказного провадження не однаково. Якщо мова йде саме про справи позовного характеру та безспірні справи, то можливість використання всіх передбачених ЦПК України засобів доказування не обмежується. Але не можна не відмітити, що сам кодекс вводить плутанину щодо видів засобів доказування, оскільки їх перелік, який даний у ст.ст. 57 і 184 ЦПК України по суб'єктному складу не збігається із засобами доказування, що закріплені в ст. 176 даного кодексу. Ось чому, на нашу думку, варто ст. 235 ЦПК України, яка визначає порядок розгляду справ окремого провадження доповнити ще однією частиною, де зазначити: "Обставини справ окремого провадження встановлюються поясненнями заявників, заінтересованих осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, показами свідків, письмовими доказами, речовими доказами та висновками експертів". Дане доповнення ліквідує невизначеність та плутанину щодо видів засобів доказування, які можна досліджувати при розгляді справ окремого та позовного провадження.

Список використаних джерел

1. Громошина, Н. А. К вопросу о видах гражданского судопроизводства [Текст] / Н. А. Громошина // Защита прав и законных интересов граждан и организаций : матер. Междунар. науч.-практ. конф. — Сочи, 2002. — С. 26–29.
2. Носырева, Е. И. Виды современного гражданского судопроизводства и их классификация [Текст] / Е. И. Носырева // Заметки о современном гражданском и арбитражном процессуальном праве / под ред. М. К. Треушникова. — М., 2004. — С. 88–99.
3. Тертышников, В. И. Гражданский процесс [Текст] : [конспект лекций] / В. И. Тертышников. — Х., 2005. — 248 с.
4. Туманова, Л. В. Новое гражданское процессуальное законодательство в свете Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод [Текст] / Л. В. Туманова // Проблема защиты прав и охраняемых законом интересов : [сб. науч. тр.] / под ред. Л. В. Тумановой. — Тверь, 2003. — С. 87.
5. Цивільне процесуальне право України [Текст] : [навч. посібн.] / за заг. ред. С. С. Бичкової. — К. : Атіка, 2006. — 384 с.
6. Чернооченко, С. І. Цивільний процес [Текст] : [навч. посібн.] / С. І. Чернооченко. — [вид. 2-ге, перероб. та доп.]. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 472 с.
7. Гражданский процесс [Текст] : [учебн.] / под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. — [изд. третье, переработ. и допол.]. — М. : ПБОЮЛ Гриженко Е. М., 2000. — 544 с.
8. Цивільний процес [Текст] : [навч. посібн.] / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — за ред. Ю. В. Білоусова. — К. : Прецедент, 2006. — 293 с.
9. Проблемы науки гражданского процессуального права [Текст] / В. В. Комаров, В. А. Бигун, В. В. Баранкова ; под ред. В. В. Комарова. — Х. : Право, 2002. — 440 с.
10. Штефан, М. Й. Цивільне процесуальне право України [Текст] : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / М. Й. Штефан. — К. : Ін Юре, 2005. — 624 с.
11. Зейкан, Я. П. Коментар Цивільного процесуального кодексу України [Текст] / Я. П. Зейкан. — К. : Юридична практика, 2006. — 560 с.
12. Фурса, С. Я. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар [Текст] : [У 2 т.] / С. Я. Фурса, С. І. Фурса, С. В. Щербак ; за заг. ред. С. Я. Фурси. — К. : Видавництво Фурса С. Я. : КНТ, 2006. — 912 с. — (Серія "Процесуальні науки").

13. *Тертишніков, В. І.* Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар [Текст] / В. І. Тертишніков. — Х. : Ксилон, 2006. — 447 с.
14. *Луспеник, Д. Д.* Розгляд цивільних справ судом першої інстанції [Текст] / Д. Д. Луспеник. — Х. : Харків юридичний, 2006. — 480 с.
15. Рішення Казанківського районного суду Миколаївської області у цивільній справі за № 2-о-43/2009 р. [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/5800159>.

*Рекомендовано до друку кафедрою цивільно-правових дисциплін
Закарпатського державного університету*

Надійшла до редакції 03.09.2010

